

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μέθοδοι Έρευνας

Ενότητα 2.0: Κοινωνικές Επιστήμες & Κοινωνική Έρευνα - Εισαγωγή

Βύρων Κοτζαμάνης

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Εισαγωγή (1)

Οι Κοινωνικές Επιστήμες (Κ.Ε) αναφέρονται, συζητούν, επιχειρούν να ερμηνεύσουν και να δώσουν απαντήσεις σε πολλά και αντιφατικά ερωτήματα που αναφέρονται στον Άνθρωπο και την Κοινωνία του. Η προσπάθεια αυτή είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξη της Κοινωνικής Έρευνας, τα αποτελέσματα της οποίας έχουν πολλούς αποδέκτες και εκτός της επιστημονικής κοινότητας, υπό την ευρεία της έννοια.

Η κοινή γνώμη, οι πολιτικοί και συνδικαλιστικοί φορείς, οι επιχειρήσεις, οι ΟΤΑ και η Πολιτεία ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για τα πορίσματά της, συνειδητοποιώντας προοδευτικά ότι είναι αδύνατον πλέον να αντεπεξέλθουν των ευθυνών τους χωρίς τη συνεχή διερεύνηση τόσο των κοινωνικών δεδομένων όσο και των κοινωνικών αιτημάτων.

Εισαγωγή (2)

Η Κοινωνική Έρευνα προϋποθέτει την ύπαρξη μεθόδων και τεχνικών προσαρμοσμένων στις ανάγκες του υπό διερεύνηση "αντικειμένου".

Η γνωστική προσπάθεια του κόσμου μας απαιτεί την συνεχή τους ανάπτυξη. Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε μεθόδους και τεχνικές δεν είναι πάντα ιδιαίτερα σαφής, και ορισμένοι διατείνονται ότι η μέθοδος δεν είναι παρά "μία τεχνική για την απόκτηση της γνώσης".

Σχηματικά θα ορίζαμε τη τεχνική ως το σύνολο των εφαρμοσμένων μέσων που εξυπηρετούν την επιστημονική έρευνα ενώ ως μέθοδο "το σύνολο των πνευματικών διαδικασιών με τις οποίες ένας επιστημονικός κλάδος επιχειρεί να ανακαλύψει τις "αλήθειες" που αναζητεί, να τις αποδείξει και να τις επαληθεύσει" (M. Grawitz, 1986)

Εισαγωγή (3)

Η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες ακολουθεί μία διαδρομή που είναι δυνατόν να προσομοιωθεί με αυτή που ακολουθεί μία μεγάλη πετρελαϊκή εταιρεία για την ανεύρεση κοιτασμάτων: η επιτυχία του προγράμματός της δεν στηρίζεται στις τυχαίες γεωτρήσεις στο χώρο. Αντίθετα εξαρτάται από την έρευνα και τη σαφή οριοθέτηση των πιθανών περιοχών όπου υπάρχει το κοίτασμα, που προτάσσεται των γεωτρήσεων. Η προσέγγιση αυτή ασφαλώς απαιτεί τη συνεργασία πολλών ατόμων, διαφορετικών ειδικοτήτων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο υπεύθυνος του προγράμματος κατέχει το σύνολο των γνώσεων και τεχνικών που απαιτούνται: ο ρόλος του συνίσταται στη "σύλληψη" του σχεδίου και το συντονισμό των δράσεων ούτως ώστε να υπάρξει άριστη συνεργασία και να επιτευχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Κατ' αντιστοιχία και ο ερευνητής στις Κ.Ε. οφείλει να είναι σε θέση να "συλλάβει" και να υλοποιήσει ένα έργο, αναπτύσσοντας μεθόδους εργασίας που δεν ταυτίζονται με την απλή παράθεση τεχνικών. Εκείνο που πρέπει πριν απ' όλα να επιδιώξει, είναι μια σφαιρική προσέγγιση που να του επιτρέπει την "σύλληψη" τρόπων εργασίας για τη γνωστική προσπάθεια του αντικειμένου του.

Μέθοδοι και τεχνικές (1)

Ο όρος "μέθοδος" είναι ασαφής και χρησιμοποιείται κάθε φορά με διαφορετικές έννοιες για να υποδηλώσει διαδικασίες που αναφέρονται σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης και αντιστοιχούν σε διαφορετικές φάσεις της έρευνας. Η *M. Grawitz* διακρίνει τη "μέθοδο" από τις "μεθόδους" (*M Grawitz, 1986*) και η διάκριση αυτή τείνει να γίνει γενικά αποδεκτή.

Στον ενικό, ως "**μέθοδος**" ορίζεται συνήθως, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, η ορθολογική διαδρομή που ακολουθεί το πνεύμα για τη γνωστική προσπάθεια του κόσμου ή την απόδειξη της αλήθειας. Επομένως, ως μέθοδος της έρευνας (οιασδήποτε), ορίζεται "*το σύνολο των νοητικών προσπαθειών που επιτρέπουν την ανάλυση, την κατανόηση και την εξήγηση της διερευνώμενης πραγματικότητας*".

Κατ' επέκταση, η μέθοδος υποδηλώνει μια νοητική διαδικασία, ανεξάρτητη του εκάστοτε αντικειμένου της έρευνας, και χαρακτηρίζει βήματα και μορφές σύλληψης και διαλογισμού που στοχεύουν στη κατανόηση της πραγματικότητας.

Μέθοδοι και τεχνικές (2)

Ως «**μεθόδους**» ορίζουμε επίσης ερευνητικές διαδικασίες που έχουν τελικό στόχο να ενεργοποιήσουν και να υλοποιήσουν συγκεκριμένα εγχειρήματα που αντιστοιχούν σε ορισμένα στάδια μιας νοητικής ορθολογικής διαδρομής (μεθόδου). Επομένως αναφέρονται μόνον σε δύο φάσεις, στις φάσεις της παρατήρησης και της ανάλυσης των δεδομένων που εγγράφονται στα πλαίσια της τρίτης ενότητας της ερευνητικής διαδικασίας, δηλ. στην «**διαπίστωση και επαλήθευση**». Ιδιαίτερα, στις δύο φάσεις της συλλογής και επεξεργασίας/ανάλυσης δεδομένων και πληροφοριών που κρίνονται απαραίτητες για να ελεγχθεί η εγκυρότητα του μοντέλου ανάλυσης, διαθέτουμε πλήθος εργαλείων, όπως συνεντεύξεις, σφυγμομετρήσεις γνώμης, tests, άμεση και έμμεση παρατήρηση, ανάλυση περιεχομένου κλπ, που σε τελευταία ανάλυση είναι «**τεχνικές**».

Μέθοδοι και τεχνικές (3)

Οι τεχνικές, αυτές ως οδηγοί ερευνητικών εφαρμογών, είναι εργαλεία-μέσα που ενεργοποιούν συγκεκριμένα, προσαρμοσμένα σε ένα σαφή και ακριβή στόχο, στοιχεία, ενώ η **μέθοδος** είναι ένα ολικό νοητικό εγχείρημα που συντονίζει ένα σύνολο ενεργειών με έναν ευρύτερο στόχο και στην περίπτωση των Κ.Ε τη κατανόηση-εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων (οι τεχνικές αποτελούν - τα εργαλεία-μοχλούς που δυνάμεθα να χρησιμοποιήσουμε αναλόγως της επιλογείσης γενικής στρατηγικής που προσδιορίζεται από την μέθοδο).

Τέλος, ως **μέθοδοι** δύνανται επίσης να χαρακτηριστούν/οριστούν ερευνητικές προσεγγίσεις που απορρέουν από την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης θεωρίας και υπαγορεύουν στον ερευνητή ένα συγκεκριμένο πλαίσιο εργασίας, καθώς και συγκεκριμένες κατευθύνσεις στην προσέγγιση του αντικειμένου του (μέθοδοι =ερευνητικές προσεγγίσεις).

Στις κοινωνικές επιστήμες π.χ. σχηματικά, δύο "μέθοδοι" (νοούμενες ως γενικές ερμηνευτικές κατηγορίες- προσεγγίσεις) κυριαρχούν: οι *λειτουργιστικές και οι δομιστικές* (άμεση συνέπεια της ύπαρξης δύο κυρίαρχων ρευμάτων, του λειτουργισμού και του δομισμού) διασπώμενες σε πλήθος άλλων, ως απόρροια των θεωριών που αναπτύχθηκαν με βάση τους δύο αυτούς κεντρικούς θεωρητικούς άξονες.

Μέθοδοι και τεχνικές (4)

Στο "Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας" δεν θα αναφερθούμε στις "μεθόδους" νοούμενες ως γενικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Τα υπάρχοντα βασικά συγγράμματα εξαντλούν επαρκώς το χώρο αυτό. Και για τους φοιτητές του συγκεκριμένου τμήματος, οι γενικές γνώσεις που απέκτησαν στα πλαίσια του γνωστικού αντικείμενου "Κοινωνιολογία" που διδάχθηκε σε προηγούμενο έτος, θα πρέπει να θεωρηθούν ως επαρκείς.

Δεν θα αναφερθούμε ακόμη στις "μεθόδους" ως τεχνικές της έρευνας. Αρκετά συγγράμματα και εγχειρίδια έχουν κυκλοφορήσει στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας (βλ. και βιβλιογραφία) που αναφέρονται στις τεχνικές της κοινωνικής έρευνας, εκθέτοντάς τες αναλυτικά μαζί με τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους και τις συνήθεις χρήσεις τους, τις δυσκολίες που αναμένεται να συναντήσουμε εφαρμόζοντάς τες και τα ατοπήματα που οφείλουμε να αποφύγουμε.

Αντιθέτως στις σημειώσεις αυτές θα σταθούμε ιδιαίτερα στις φάσεις και τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας, της νοητικής αυτής ορθολογικής διαδρομής που στοχεύει να καταστήσει καταληπτή την πραγματικότητα, τα κοινωνικά φαινόμενα και γεγονότα.

**Η προσέγγιση του αντικειμένου της
έρευνας (ή αλλιώς η οργάνωση του
χάους)**

Τα πρώτα προβλήματα (1)

Συχνότατα, στην αρχή κάθε έρευνας, "μικρής" ή "μεγάλης", έχουμε μία κατά το μάλλον ή ήττον σαφή ιδέα του θέματος που θα θέλαμε να ερευνήσουμε, χωρίς να διακρίνουμε καθαρά με ποιο τρόπο και από ποια οπτική γωνία θα πρέπει να ξεκινήσουμε τη προσέγγισή του. Στο στάδιο αυτό πάρα πολύ συχνά, ιδιαίτερα όταν δεν έχουμε κάποια εμπειρία, προσπαθούμε να βρούμε λύσεις ακολουθώντας τη τεθλασμένη, δηλαδή διαδρομές που ελάχιστα μας διευκολύνουν, κάνοντάς μας να χάνουμε σημαντικό χρόνο.

Τρεις συνήθως διαδρομές είναι οι πλέον "επικίνδυνες":

α) Η **"καταβρόχθιση" γραπτών και αριθμών**: η συγκέντρωση και μελέτη πληθώρας βιβλίων, άρθρων, ανακοινώσεων, εκθέσεων και στατιστικών στοιχείων. Ενδόμυχα πιστεύουμε και ελπίζουμε ότι κάπου, κάποτε θα βρούμε κάτι που θα μας "φωτίσει" επιτρέποντάς μας επιτέλους να οριοθετήσουμε και να συγκεκριμενοποιήσουμε ικανοποιητικά το αντικείμενο και το κεντρικό θέμα της έρευνάς μας. Προσοχή: η μελέτη είναι αποδοτική μόνον εάν έχουμε προηγουμένως σκεφθεί και προβληματισθεί πάνω σ' αυτό που ψάχνουμε να βρούμε και στο πώς θα το προσεγγίσουμε. Οι ενδόμυχες σκέψεις του Ραταπλάν στον Λούκυ Λουκ όταν του ζητιέται να ψάξει κάτι ("Ψάχνω, ψάχνω, αλλά τι άραγε πρέπει να ψάξω... και αν το βρω, τι να το κάνω;") δεν είναι προς μίμηση...

Τα πρώτα προβλήματα (2)

β) *Η συσσώρευση όγκου στοιχείων* αφ' ενός πριν καν διατυπωθούν οι βασικές υποθέσεις της έρευνας, πριν αποφασισθεί η επιλογή των προσφορότερων τεχνικών, πριν να έχουμε αποσαφηνίσει τι ψάχνουμε ακριβώς και ποια δεδομένα χρειαζόμαστε, αποτελεί ένα δεύτερο κίνδυνο.

Οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι η επιλογή τεχνικής/τεχνικών είναι δυνατή μόνον εάν έχουμε μια σαφή ιδέα για το είδος των δεδομένων που χρειαζόμαστε, και αυτό προϋποθέτει *οριοθέτηση, αποσαφήνιση, σαφή προσδιορισμό της έρευνας*. Η συσσώρευση του μέγιστου δυνατού αριθμού δεδομένων αφ' ετέρου για ένα θέμα, και η χρησιμοποίηση κατόπιν διαδοχικά τεχνικών στατιστικής ανάλυσης μέχρι να "ανακαλύψουμε" τις απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται, είναι επίσης επισφαλής και χρονοβόρα διαδικασία, με μικρές πιθανότητες επιτυχίας.

γ) *Τέλος, προσοχή θα πρέπει να δοθεί στον τρόπο που παρουσιάζουμε τις ιδέες μας*. Ο "περίτεχνος" και "εξεζητημένος" λόγος ως "απόδειξη επιστημονικής εγκυρότητας", λόγος που είναι έκφραση ανάλογων συλλογισμών δεν προσφέρει τίποτε. Συνήθως, οι ερευνητικές προτάσεις που χαρακτηρίζονται από τα χαρακτηριστικά αυτά κρύβουν σύγχυση και εκφράζουν ταυτόχρονα υπέρμετρες φιλοδοξίες.

Τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας/προσέγγισης του αντικειμένου έρευνας. (1)

Αν και πολλές διαδρομές είναι δυνατόν να μας οδηγήσουν στη γνωστική προσπέλαση του κόσμου μας (φυσικού και κοινωνικού), παρ' όλα αυτά, ή οποιαδήποτε έρευνα οφείλει να πληροί ορισμένες αρχές και κριτήρια. Το πρόβλημα είναι κοινό σε όλες τις Επιστήμες, θετικές και κοινωνικές, καθώς, οι ερευνητικές υποθέσεις οφείλουν να "ελεχθούν" με βάση τα δεδομένα παρατηρήσεων ή πειραμάτων.

Η διατύπωση των βασικών αρχών θεωρείται καταρχήν αναγκαία: οι μέθοδοι, σε τελευταία ανάλυση, δεν είναι παρά η "ιδιαίτερη μορφοποίηση της προσέγγισης, οι διαφορετικές διαδρομές που ακολουθούμε και διανοίγουμε επιδιώκοντας να είναι σε μεγαλύτερη δυνατή αντιστοιχία (οι πλέον πρόσφορες) με το υπό μελέτη φαινόμενο ή πεδίο". Επομένως κρίνεται απαραίτητη στη φάση αυτή η έκθεση όχι τόσο των διαφόρων μεθόδων (δηλ. τεχνικών), όσο της διαδικασίας για τη προσέγγιση του αντικειμένου (πεδίου έρευνας και των βασικών αρχών που πρέπει να τηρηθούν).

Τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας/προσέγγισης του αντικειμένου έρευνας. (2)

Ο *G. Bachelard* (1963), συνοψίζοντας, θεωρεί ότι η επιστημονική προσέγγιση συνίσταται στο γεγονός ότι "το επιστημονικό δεδομένο έχει "κατακτηθεί, δομηθεί και διαπιστωθεί".

i) «κατακτηθεί», αντιστεκόμενο στις προκαταλήψεις, αξιολογικές κρίσεις κλπ.

ii) «δομηθεί», με βάση λογικά κριτήρια

iii) «διαπιστωθεί» στη πράξη

Οι *P. Bourdieu, J.C. Chamboredon και J.C. Passeron* (1968) διατυπώνουν τις ίδιες περίπου σκέψεις περιγράφοντας, την επιστημονική προσέγγιση, σαν μία θεατρική παράσταση με τρεις πράξεις, η σειρά των οποίων πρέπει αυστηρά να τηρηθεί (ρήξη με το υπάρχον, δόμηση, διαπίστωση ή πειραματισμός)

Τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας/προσέγγισης του αντικειμένου έρευνας. (3)

Ποιά όμως η λογική που διατρέχει τις “πράξεις” αυτές και οι αρχές που τις διέπουν;

i) Η ρήξη Στις κοινωνικές επιστήμες τα "θεωρητικά" εφόδια εμπεριέχουν συχνότατα παγίδες, στο βαθμό που οι ιδέες μας επηρεάζονται από προκαταλήψεις και πιστεύω (φιλοσοφικά, πολιτικά, ιδεολογικά κλπ.). Η ρήξη έγκειται στην απόρριψη των προκαταλήψεων και του "προφανούς" που μας δημιουργούν την αυταπάτη ότι έχουμε κατανοήσει τη πραγματικότητα. Είναι η «πρώτη πράξη» της επιστημονικής προσέγγισης.

Τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας/προσέγγισης του αντικειμένου έρευνας. (4)

ii) Η δόμηση Η προαναφερθείσα ρήξη δεν είναι δυνατή παρά μόνο στη βάση μιας προτασόμενης θεωρίας/θεωρητικού σχήματος δυνάμενου να εκφράσει τη λογική που ο ερευνητής υποθέτει ότι βρίσκεται στη βάση του μελετώμενου φαινομένου. Μόνο βάσει της λογικής αυτής κατασκευής είναι δυνατόν να προβλέψει τα εργαλεία που θα χρησιμοποιήσει, τι πρέπει να κάνει και τι αναμένει να βρει μετά τη παρατήρηση. Χωρίς αυτή τη θεωρητική κατασκευή είναι αδύνατη οποιαδήποτε πειραματική επαλήθευση. Είναι επομένως αδιανόητο για τις κοινωνικές επιστήμες η οποιαδήποτε επαλήθευση ερευνητικών προτάσεων χωρίς τη δόμηση ενός θεωρητικού πλαισίου αναφοράς που θα παρέχει τα κριτήρια για τον έλεγχό τους στο βαθμό που δε δυνάμεθα να υποβάλουμε αβασάνιστα οποιαδήποτε πρόταση σε κρίση. Οι υποθέσεις οφείλουν να είναι πάντοτε προϊόντα ενός ορθολογισμού που εδράζεται σε ένα εννοιολογικά σταθερό υπόβαθρο.

Τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας/προσέγγισης του αντικειμένου έρευνας. (5)

Κατά τη διαδικασία μιας οποιασδήποτε έρευνας, οι τρεις προαναφερθείσες φάσεις υλοποιούνται μέσα από διαδοχικά στάδια. Ας δούμε πιο αναλυτικά τι εμπεριέχει η κάθε φάση και τα επιμέρους στάδιά της.

Οι φάσεις και τα ενδιάμεσα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας:

A' ΦΑΣΗ: Το κεντρικό ερώτημα/πρόβλημα

B' ΦΑΣΗ: Η διερεύνηση *ρήξη*
αναγνώσεις διερευνητικές
συνεντεύξεις

Γ' ΦΑΣΗ: Η ανάπτυξη της προβληματικής *δόμηση*

Δ' ΦΑΣΗ: Η δόμηση του "μοντέλου" ανάλυσης

E' ΦΑΣΗ: Η παρατήρηση (δεδομένα, στοιχεία)

ΣΤ' ΦΑΣΗ: Η ανάλυση των δεδομένων /πληροφοριών *διαπίστωση-επαλήθευση*

Z' ΦΑΣΗ: Η συναγωγή συμπερασμάτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τέλος Ενότητας

